

Jókairól Mikszáth költött szomorúságos anekdotát, hogy láthatatlan temetési menetben az egész magyar történelemből és távoli, ismeretlen országokból hadseregnyi ember, hősei lépdelnek levett kalappal. Néhány esztendővel később Krúdy Gyula írta, hogy egy hatalmas, Pozsonytól Zempléniig terjedő vármegye minden rendűrangú polgára kíséri a mennybe Mikszáth koporsóját. Szabó Pál utolsó útja hagyományos falusi temetés volt. A sír körül ott állottak valóságban Juhos Marika és Zsíros Tóth Ferke nevezetes lakodalmának egykori résztvevői. De ha nem is ők, akkor fiaik, leányaik, unokáik. Húsban és vérben azok, akikről Piros Góz Jóskát, Páskujnét, Virág Ferencet, Jámbor Lajost, Katica-Kovácsot és a többieket mintázta Szabó Pál, akik az ő révén kerültek az irodalmi örökkévalóságba. (Czine Mihály írja, hogy 1968-ban, Ugrán jártakor, hányan magyarázták neki, hogy Pali bácsi kit, hol, hogyan irt meg regényeiben.) Ott állt a falu népe, a réti hajdúk, Pető, Hájó, Szappanos „ahogy lehet” módján megélt maradékai, Dózsa György bíhari katonáinak unokái. S ha a bibliából nem is a szerencsétlen sorsú Réthy Balázs tiszteletes olvasott, az ének a régi időkhöz hasonlóan zengett. Minden gyászon túl megrendítő volt, ahogy Szabó Pál temetkezett, ahogyan népe atyáihoz eltakarította.

Öt-hat esztendeje ütemesen vág rendet a halál a magyar művelődés nagy nemzedékében. Amilyen öröm kézben tartani olyan időálló könyvet, mint a Czine Mihályé, úgy esik gondolkodóba az olvasó az elmulasztott alkalmakon. Milyen méltóan lehetett volna ünnepelni születésnapokat és alkotói jubileumokat! Nemcsak az írószövetségben vagy kitérítések átnyújtásával, hanem az egész ország, az egész nép körében megköszönni az életműveket, mint ahogyan régen Jókai és Mikszáth megérthette. (*Szépirodalmi*, 1971.)

KÓSA LÁSZLÓ

BÁRDOS PÁL: NÉGYSZÁZ FORINT

Bárdos Pál mögött öt kötet áll, vegyes értékű művekkel. Legutóbbi regénye, a *Különös ismertetőjele a félelem*, már nemcsak ígéretnek bizonyult, okkal tekinthetjük emelkedő írói pályája szilárd pontjának. Persze még mindig sok irányba ágazó lehetőségekkel. Az előrelendülés és a visszaesés felé is. Ehhez a művéhez képest a most megjelent *Négyszáz forint* nem emelkedés, egészében nem is visszaesés. Kísérletezés. Az ilyenféle gyűjtemények nem végzetesek egy írói életműben. Hiszen még a nagy remekművek sem szoktak egymásra épülni. Bárdosnak ezt a könyvét egyébként sem lehet — lévén novellás kötet — előző művének mértékével mérni. A *Négyszáz forint*ban különböző művészi tájékozódású s más-más hatásokat felszippantani akaró novellakísérleteket találunk. Ebből következik, *hogy a kötetnek nincs egységes esztétikai arculata*. Ezt természetesnek találom. Bárdos mintegy bizonyítani akarja, hogy nem kötelezte el magát sem a novellairás magyar hagyományának, sem tiszavirág-életű modern divatjainak. E műfajnak sok „hangszerén” óhajt játszani. Változó sikerrel.

Itt vannak mindjárt azok az írásai, amelyekben egy filozófiai gondolat vagy ötlet novellisztikus megelevenítésére vállalkozik: *Az ajtó*, *Rövidzárlat* stb. Ezeknél még jellemzőbb darabjai a kötetnek — jöllehet az előző típustól nem különíthető el mereven — groteszk pamfletnovellái: *Fagypony alatt*, *Sci-Fi*, *Dr. Fux találmánya* stb. De megtalálható a hagyományos lélektani realizmus szellemében fogant novella is: a *Négyszáz forint*. Vagy a személyes hangvételű és vallomású: *Fidi*; a *Ne bántsát a fát* stb. Külön kell szólnunk Bárdos írói érdeklődéséről a kóros lelki jelenségek és magatartásmódok iránt: *Panaszoslevél*, *Dr. Fux tudathasadása*. S végül az is figyelemre méltó, hogy a leghagyományosabb realiztikus és anekdotikus témák és megközelítési módok is nyomon követhetők a kötetben: *Balhé a faterral*, *Mint a pára*, *Éjfélű beszélgetés*, *Könnýű kis kaland*, *Hány hét a világ*.

A kérdés természetes ezek után, hogy merre tart a novellairó Bárdos. Vagy még jobban megfogalmazva: merre érdemes tartania. Mert egyelőre még nem sok híron játszik: *csak sok hírt penget*. Kötetének fent jelzett tendenciáit most evégett próbáljuk jellemezni.

Bárdos különös érdeklődést mutat a filozófiai problémák, a groteszk jelenségek és helyzetek írói megragadására. Tehetségének természete is mintegy kényszeríti ebbe az irányba. Rendkívül aktív egyéniség, de ez az aktivitása nem a valóság érzéki-intenzív átélésére irányul. Felfokozott személyiségtudata, intellektusának önmagára irányuló készenléte fékezi abban, hogy minél több rajta kívül álló forrásból táplálkozzék. Nem ismeri a művészi személyiség erőit és hajlamait a világgal összehangoló kontemplatív magatartást. Mivel intellektusa fejlettebb felvevő érzékeinél, fogyaté-kosságából — nagyon bölcsen — erényt igyekszik csinálni: arra törekszik, hogy írói élményanyagának nem túlságosan gazdag tárházát minél ökonomikusabban használja fel. Ehhez szerencsés érzékkel megtalálta a novella műfajának jól kihasználható, sőt tovább módosítható válfajait. *A groteszk és a pamflet olyan kereteket kínálnak, amelyek a legnemesebb írói anyaggal is kitölthetők, ám egy-egy soványka ötlet szel-lemes felduzzasztására is alkalmasak lehetnek.*

A kötetben két olyan írást találtam, amely a groteszk keretében filozófiai gondolatot akar „mesébe” ágyazva ábrázolni. Az egyik *Az ajtó*. Egy fiatal fiú nem tudja legyőzni kíváncsiságát, s felnyit egy régen elfalazott ajtót. Megtudja a „nagy igazságot”, hogy nem vezet sehova. A baj csak az, hogy az olvasó már a novella elején beleütközik ebbe a sehova se vezető ajtóba. Nyilván az író is, ezért iktat be a novellába egy szellemi csemegének szánt ajtólitániát, amely kétségtelenül ötletes felsorolás és szócsavarás, ám az ilyen művészi fogyatékossgot kárpótolni akaró betétnek illik szellemesnek lennie. A másik filozófiai probléma a *Rövidzárlat* című írásban fogalmazódik meg. Krampács János vasúti váltókezelőnek — aki mindig felülről kapja az utasítást — egyszer magának kellene döntenie az érkező vonat fogadásáról, mivel a központ utasítása — rövidzárlat következtében — nem jutott el hozzá időben. Az életmentő döntés helyett azonnal felmond. Ez a novella — ellentétben a fentivel — a maga nemében nagyon jól sikerült. Azt érezzük, hogy Krampács János emberi lényének igen fontos elemét veszti el: *megszűnik választó lény lenni*. Egzisztencialista probléma? Nem. *A modern ember egzisztenciális problémája*.

Bárdosnak kitűnő groteszk ötletei vannak. A *Fagyponat alatt* és a *Dr. Fux talál-mánya* a groteszk ábrázolás igen figyelemreméltó erőnyeit mutatja. A cselekmény elgondolása, a kompozíció megtervezése hibátlan. Mégis mindkét novella deformá-lódik. Nagy Lajos, Karinthy, Déry, Örkény művei azt bizonyítják, hogy a groteszk nem az író torzító beavatkozása következtében áll elő, a *groteszk magában az élet-ben van, a merész, a hangsúlyos kiemelés által válik nyilvánvalóvá*. Bárdos sokszor önkényesen túlficamítja „természetesen groteszk” helyzeteit; ha alakjai fél lábón állnak, ő tótágast áll mellettük vagy cigánykereket hány. A szellemesség törvényét — a mértéktartást — legtöbb esetben megsérti. Különösen pedig azzal, hogy alak-jait igyekszik túlcitálni az ötletek halmozásában. Ilyenféleképpen: „Kedves tudós-társaim, kedves feltalálók! Engedjék meg, hogy a fizikai, halbiológiai és finnugo-risztikai tudományos tervkoordináló bizottság és az egész tudós világ nevében itt a Retekhámozástani és Selyemhernyó-automatizálási Szimpozium színe előtt...” Ez már nem a dolog fonákjának megmutatása. Nem szellemesség. Szellemeskedés. *A szatírában, a groteszkben sem szabad megtűrni a konvencionális ötleteket, a min-dennapi élet közönséges kifejezési formáit, sablonos „bmondásait”*. A *Négy száz forintban* a nyolcszor előforduló „szar” szó, a tizszer leírt „kurva” szó, a „meg-hágni”, a „kinyalják a seggét”, a „falvédőről lépett le”, a „röhög a májám”, a „nyári mikulás” stb. — mind, mind csak azért számít kacatnak, mert nem az objektív igényű jellemzés szükségszerűsége indokolja. Sajnos, az író ezeket nagyon modern ábrázolási elemeknek hiszi, s egyféle merész-érdekes művészegyéniesség sziporkáinak is.

Bárdos elmekörtani esetek írói ábrázolásával is kísérletezik (*Panaszoslevél, Dr. Fux tudathasadása*). Az írónak nem könnyű lényegeset és jellemzőt mondania a

„normális”, a mindennapi élet dolgairól sem. Nyilván sokszorosan nehezebb a kóros jelenségek ábrázolása. Az ilyesmihez különös fogékonyság kell. És alapos ismeretek. Az *emberi és lélektani hitelesség itt sem kevésbé fontos, mint más esetekben*. A külső szimptomák összessége sem elégséges egy beteg magatartás művészi jellemzéséhez. Ám egyetlen lényeges belső indítók feltárása már elégséges lehet. Az, hogy Bárdos tüneti szinten látja a problémákat, csak egyik fogyatékosága ezeknek az írásainak, a nagyobb baj az, hogy önkényes játékosága, e novelliákba szeszélyesen „beavatkozó” ötletei még a tüneti igazságokat sem tisztelik.

Meglepő viszont az, hogy a hagyományos novella műfajban néha szinte remekel. Bármennyire is igyekszik eltávolodni ettől az úttól, léppei még mindig itt a legbiztosabbak. Ez a megállapítás látszólag ellentmond annak, amit fentebb „felvevő érzékei”-nek gyengességéről megjegyeztünk. Valójában arról van szó, hogy egy meghatározott „generációs élményanyagot” birtokol igazán. A korosztályának életéhez fűződőt. Ebből is lehet jelentős irodalmat csinálni. Kötetének legértékesebb darabja a címadó novella: a *Négyszáz forint*. Ennek az írásának diákkfigurája él. Kívül-belül hiteles. Vagány és kötelességismerő. Finoman érzékeltetett erkölcsi felelősség és szánalom tölti el. Négyszáz forintot kell összehoznia egy nap alatt, hogy a teherbe ejtett lányon segíthessen. Trógerol, zálogba rohan, vagonkirakást vállal. Mikor együtt van a pénz, siet a lányhoz. Elkésett. Csak egy levél várja: „Magamra hagyta.” A fiú otthon sírva fakad; a fiatal, erős és vagány. Érezzük, hogy ez nem a gyengesség könnye. Test és lélek egy napig feszültség alatt állt. *Erkölcsei és fizikai feszültség alatt. Ez bizonyult hiábavalónak. Voltaképpen az embersége*. Ennek belső átélését a kicsorduló könnyek — az adott helyzetben — maradéktalanul kifejezik. A halmozódó külső és belső megterhelésnek ez a fajta irodalmi ábrázolása nem ismeretlen irodalmunkban sem. Ám Bárdos novellája egészen másféle úgy hiteles, hogy teljesen mellékesnek tűnik, hogy egy-egy mozzanata mire emlékeztet.

Ugyanebbe a „generációs élménykörbe” tartozik a *Mint a pára*, a *Fidi*, a *Ne bánts a fát*, az *Éjjéli beszélgetés*, a *Könnyű kis kaland* és a *Balhé a faterral*. Ezek közül a *Mint a pára* a legkevésbé sikerült. A cselekményt két szálon vezeti, látszólag egyformán fontosnak tartott szálakon. Az elsőt indokolatlanul félúton elejti, csak a másikat viszi végig. Amit itt kibont, különben igen érdekes probléma. S ábrázolását is írói módon valósítja meg: *az ember reakcióinak és érzelmeinek átváltozása az időben*. Voltaképpen itt a novella kompozíciója nem sikerült. A *Fidi* az *Igézőre* emlékeztető szép írás. Ám semmiképpen sem utánzat, még ha annak hatása alatt született is. Az író ebben az emlékek olyan mélységeibe nyúl, ahonnan csak nemes anyagot hozhat fel. S ez az, ami e novellában dominál. Ezen a „generációs élménykörön” belül Bárdos egészen emlékezetessé váló típusokra is rá tudott találni. Ilyen a *Könnyű kis kaland* kalauznő alakja s a *Balhé a faterral* apafigurája.

Bárdos legújabb könyve, a *Négyszáz forint*, ismét a kísérletező író állítja elének. Hangjára és műfajaira nem spontánul rátaláló alkotó. Voltaképpen „értelmi irodalmat” művel. Okos író, de fegyelméletlen intellektus. Nem téríteném el e kötetben feltűnő egyetlen novella válfajtól és formától sem. Elég rátermett ahhoz, hogy mind-egyiket meghódítsa. Hogy melyikben fog remekelni? Lehetőségei megvalósításától függ. Rá kell találnia az írói szerep mögött az íróra. A kísérletező mögött az alkotóra. S a svadás mindentudó mögött a szerény és termékeny szemlélődőre. (*Szép-irodalmi, 1971.*)

KISS LAJOS